

**MEZEI BALÁZS**

**AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK-BELI KONZERVATÍV ESSZÉ KIALAKULÁSA<sup>1</sup>**

**Médiatudományi Intézet, Budapest, 2014.**

---

<sup>1</sup> A dolgozat két részletben megjelent a *Kommentár* 2013 2-3 számaiban.

## 1. Bevezetés: A közéleti publicisztika fogalma

Közéleti publicisztikának nevezzük azokat az írásműveket, amelyek egy adott társadalom vagy a társadalmak aktuális kérdéseivel foglalkoznak oly módon, hogy abban az általánosság, az elvek, az értékek és a logikai struktúra, valamint a szépirodalmihoz közel álló elegáns stílus magas szinten érvényesül. A közéleti publicisztikát elvászttjuk a hírközlő vagy tájékoztató formáktól, amelyek közé a hírszolgáltatáson túl a riport és az interjú is tartozik. Ez utóbbiak, a hírközlési formákkal együtt, elsősorban tájékoztató jellegűek és csak kisebb mértékben vélemény- vagy felfogásközlők. A közéleti publicisztika azonban a hírek, tények, ismeretek alapján megfogalmazott, elsősorban vélemény- vagy felfogásközlő írásmű.

Ebbe a csoportba tartoznak a publicisztika ismert formái: a jegyzet, a glossza, a tárcsa, a kommentár, a kritika, illetve a publicisztikának nevezett véleményközlés. E formák nemcsak terjedelmileg, hanem tartalmilag is különböznek. A jegyzet, a glossza, a tárcsa rövid írásművek (néhány száz szótól az egy-kétezer szavas írásokig terjed) és általában aktuális kérdésekre vonatkozóan fejtenek ki véleményt, szempontot, állásfoglalást. Ez utóbbi hivatalos megjelenési formája egy-egy fórum vezércikke, amely nem annyira egyéni állásfoglalást, mint inkább a fórum által követett axiómák adott helyzetre való alkalmazását tartalmazza. A kommentár, a kritika, a vélemény az esszéhez közelítő terjedelmű és tartalmú forma, amelyekben az egyéni jelleg jelentős szerephez jut; terjedelemben akár több ezer szót is tartalmazhatnak. Közéleti publicisztika elsősorban a kommentár, a kritika és a vélemény formáiban képes kifejeződni, bár a jegyzet, a tárcsa vagy a glossza is lehetővé tesz jellegzetes véleménynyilvánítást.

Am nem annyira a terjedelmi korlát jellemzi a közéleti publicisztikát, mint inkább az aktuális társadalmi kérdésekre való összpontosítás, nem egyszerűen az ismertetés céljával, hanem az értékelésével is, ami mindenkor magasabb szintű szabályoknak való megfelelés alapján történik. E szabályok *először is* logikaiak, vagyis konzisztenciát, összefüggést, szabályos következtetést követelnek meg, ami lehet bennfoglalt, de lehet kifejezett is. *Másodszor* e szabályok elviek: egy-egy felfogás konzisztenciáját, elfogadottságát, szerkezetét veszik alapul, például az emberiesség alapelvét a politikai-társadalmi eseményekre, közéleti megnyilvánulásokra vetítve. *Harmadszor* a szabályok értékjellegűek, ami azt jelenti, hogy a közéleti publicisztika legalábbis burkoltan olyan axiómákat feltételez, amelyek saját magukat magyarázzák. Ilyen axióma például az emberi élet önértéke, az emberi személy méltósága, közösségek természetes jogainak tiszteletben tartása. E szabálycsoportba tartozik a *jogi jellegű érvelés* is, amely egy adott jogrend szabályait, illetve alapelveit veszi tekintetbe. Míg az általános értékek, pl. az emberi személy méltósága nem pozitív, hanem minden emberi társadalom által nyíltan vagy burkoltan feltételezett, *természetes alapelv*, a jogi érvelés inkább pozitív értékekre, a megfogalmazott szabályokra, lefektetett elvekre hivatkozik, azokat értelmezi.

A közéleti publicisztikának végül van egy *gyakorlati célkitűzése*: a felvetett kérdések körében, logikusan eljárva, elvekre, értékekre és szabályokra hivatkozva azzal a szándékkal lép fel, hogy az olvasón keresztül tényleges befolyást gyakoroljon a közösségre, amelyen belül az írásmű megfogalmazódik. A gyakorlati célkitűzés a közéleti publicisztika *conditio sine qua nonja*: nincs közéleti publicisztika nyílt vagy burkolt, közvetett vagy közvetlen befolyásoló cél nélkül, amely az adott közösség közegében nyeri el értelmét.

Ez a gyakorlati jellemvonás átvezet a közéleti publicisztika stílusbeli sajátosságaihoz. A stílus sokféleségét meghatározhatja az írásmű jellege, pl. az, hogy jegyzet vagy glossza, de meghatározhatja a szerző sajátos szépirodalmi stílusa, végül a formai követelmények – a szabályszerűség, a logikusság, az értékjelleg – érvényesítése is. Ennek megfelelően a közéleti publicisztika lehet szépirodalmilag kezdetleges, de lehet elegáns, választékos, kifejezetten szépirodalmias; vagy akár szándékosan durva, indulatot szító, noha ez utóbbi esetben a szabályosságra való törekvés nyilvánvalóan háttérbe szorul.

Az alábbi táblázat összefoglalja a közéleti publicisztika legismertebb formáinak jellemzőit.

<i>Forma</i>	<i>Tartalom</i>	<i>Stílus</i>	<i>Terjedelem</i>	<i>Fórum</i>
Jegyzet	élesen aktuális, nem konklúziós	egyszerű	néhány száz szó	napilap, közhaló <sup>2</sup>
Glossza	aktuális, csattanós	stilizált	néhány száz szó	napilap, közhaló
Tárca	aktuális-általánosító, nem konklúziós	stilizált	néhány száz szó	napilap, közhaló
Kommentár	aktuális-általánosító, konklúziós	tárgyszerű	néhány ezer szó	napilap, közhaló, hetilap,
Kritika	aktuális-általános, konklúziós	tárgyszerű, stilizált	néhány ezer szó	napilap, közhaló, hetilap,
Véleményírás	általános-aktuális-elvi, konklúziós	stilizált, egyéni	néhány ezer szó	napilap, közhaló, hetilap,
Kisesszé	általános-elvi, nyomatékosan konklúziós	tárgyszerű, stilizált, egyéni	több ezer szó	napilap, melléklete, hetilap, havilap, közhaló
Nagyesszé	általános-elvi	tárgyszerű, stilizált, egyéni, akadémikus	több ezer szó	hetilap, közhaló, havilap,

*a) Különbség az akadémiai speciális kutatás, a filozófiai rendszeres gondolkodás, és a közéleti publicisztika között*

A közéleti publicisztika egyes formái komoly felkészültséget igényelnek a tárgyalt kérdések körében. Ezt a felkészültséget a kisebb műfaji egységekben (jegyzet, glossza, tárca) még lehetséges jó stílussal, blikkfangos fordulattal, humorral, iróniával pótolni, ám magasabb szinten, a kritikában vagy különösen az esszében ez már nem elég. A kisesszé, a nagyesszé és a folytatólagos esszé közel kerülnek a monografikus műhöz, ami rendszeres és szerteágazó ismereteket követel meg. Ezen túlmenően ez utóbbiak esetében szükséges egy bizonyos módszeresség, a szakirodalom ismerete, valamint a logikus, rendszeres, elvszerű és

<sup>2</sup> A közhaló kifejezést ebben a tanulmányban az internetre értem.

értékközpontú gondolkodás megfelelő szintje. Általánosságban kimondható, hogy a közéleti publicisztika e magasabb műfajai közel állnak az akadémiai tevékenységhez.

A közéleti esszé mégis jellegzetesen különbözik az utóbbtól. Az akadémiai speciális kutatás közleménye tárgyyszerűséget, ismeretet, rendszerességet, módszerességet, logikus, elvszerű, értékközpontú gondolkodást követel meg. Ám az ebből eredő akadémiai közlemény specializált, valamint lemond az általánosabb konklúziók levonásáról. Más akadémiai műfajok, különösen a tanulmány, mégis közel állnak a publicisztikai esszéhez. Különösen igaz ez olyan filozófiai témák esetében, amelyek nem valamely körülhatárolt tudományterület tartalmára vonatkoznak, hanem átfogó jellegűek, olyanok, amilyenek a közéleti esszé tartalmát is alkothatják. Ez utóbbira ugyanis az elvi jelentőségű felvetések jellemzők, különösen a politika vagy a művelődés területén, amelyek elkerülhetetlenül filozófiai alapkérdésekhez vezetnek, vagy azok ismeretét legalábbis megkövetelik.

Ezért a közéleti esszé legátfogóbb, tartalmilag legigényesebb formái szorosan kapcsolódnak a filozófiai gondolkodáshoz; kifejtésük pedig közel áll az akadémikus írásműhöz, noha annak rendszerességét, logikusságát, specializáltságát legfeljebb hasznosítják. Annyi kimondható, hogy a filozófiai gondolkodásra jellemző átfogóság, történetiség, elvszerűség, logikusság és módszeresség bizonyos szintű alkalmazása nélkül nem születhet meg az igazán tájékozott és megalapozott következtetésre jutó közéleti esszé.

A szakirodalom számos példával szolgál ez utóbbi következtetésre. Röviden két személyt mutatok be, akik egyszerre kiváló gondolkodók és a XX. századi közéleti publicisztika jelentős képviselői. Max Scheler (1874-1928) és G. K. Chesterton (1874-1936) munkái egymástól lényegesen különböző kulturális és nyelvi miliőben jöttek létre, mégis hasonlóak abban, hogy filozófiai alapon állnak, elvi, rendszeres, és történetileg megalapozott meggyőződések fordítanak le sikeresen a közéleti publicisztika esszéisztikus formájára.

*Max Scheler* a fenomenológiai mozgalom egyik legjelentősebb személyisége, akinek filozófiai művei egyszerre bizonyultak úttörőnek és iskolateremtőnek. Otthonosan mozgott a legelvontabb elméleti és logikai kérdések körében, a XX. századi perszonalizmus az ő útnyitó felfogásaiból vezethető le, és rendkívül gazdag, noha korán lezárt életművében még arra is talált alkalmat, hogy új filozófiai diszciplína, a tudásszociológia megalapítását kezdeményezze.<sup>3</sup> Scheler komoly publicisztikai tevékenységet is folytatott, különösen az I. világháború sorsdöntő eseményei kapcsán. A világháború és az arra következő, Németországot sújtó káosszal szemben Scheler az egyik legjelentősebb publicisztikai termékkel válaszolt, amit első vonalbeli filozófus valaha is létrehozott. Scheler már az I. világháborút megelőzően is publikált olyan filozófiai szövegeket, amelyek sok tekintetben esszéisztikusak voltak; ám a háború alatt és azt követően a kultúra, a gazdaság, a politika világáról számos írást tett közzé, amelyek a filozófiai esszé műfajához tartoznak, ám aktualitásuk miatt a publicisztikai irodalomhoz állnak közel. Hadd említsem itt csupán két munkáját: *A Die Ursachen des Deutschenhasses* („A németgyűlölet okairól”, Scheler 1918) első alkalommal 1916 karácsonyán jelent meg, illetve a *Vom Umsturz der Werte* („Az értékek lerontásáról”), amely más cím alatt először 1915-ben, majd a jelen cím alatt átdolgozva 1919-ben került kiadásra. Scheler, más írásaira is némileg jellemző módon, a közéleti témafelvetést – háború, német azonosság, értékek, erények – filozófiai mélységben, mégis a

---

<sup>3</sup> Lásd ehhez Mezei Balázs: A fenomenológia íve. In: Mezei 2010 a, 181-219.

publicisztikához közel álló stílusban taglalta. Az utóbbi munka előszavában Scheler reflektál a műfaji kérdésre s megállapítja, hogy esszéiben „a módszer és a stílus tekintetében szelösebb öltözetben” jelentkezik, noha így is „összefüggő gondolati kört” nyújt olvasóinak. (Scheler 1919, I, 3)<sup>4</sup> *ANémetgyűlölet okairól* című írás esszéisztikus tanulmány, amely sorra veszi a németeket jellemző személyi tulajdonságokat, a német állam XIX. századi felemelkedését, a nemzetközi érdekháló átszakítására irányuló törekvését, valamint az orosz és német birodalmi verseny kiéleződésének okait a Balkán térségében. Mindezt Scheler a német szellemi teljesítmény történelmi jelentőségének tudatában elemzi, tekintettel egy olyan változásra, egy új kultúra kialakítására, amelyre csak a németek képesek hivatottak. Ennek fényében, ahogyan *Az értékek lerontása* lapjain kifejti, a feladat abban áll, hogy a történetileg áthagyományozott értékek világossá vált kérdésességét ne a nihilizmus válaszolja meg, hanem egy újfajta, tapasztalaton alapuló megértés, amely a valóság mélyrétegeibe hatol, az ott kibontakozó történelmi folyamatot felfogja és kellőképpen – filozófiailag, tudományosan, erkölcsileg és politikailag – érvényesíti. Scheler, a család ortodox zsidó háttere mellett, elkötelezetten német volt, a germánság történelmi jelentőségében bízott, és a maga gondolkodói teljesítményét ennek a jelentőségnek a fényében értékelte. Munkáinak olvastán arra kell gondolnunk, hogy Scheler nemcsak filozófiailag, hanem a közéleti esszéiben is maradandót alkotott.

*Gilbert Keith Chesterton* egyidős volt Schelerrel, noha mintegy évtizeddel túlélte őt. Sokkal inkább ismert közíróként, publicistaként, aki humoros, frappáns megjegyzéseivel mind a mai napig tartja magát a naptárak bölcsességi idézeteket közlő oldalain. Ezért talán meglepő, hogy személyében nem egyszerűen a találó megfogalmazásairól ismert újságíró, hanem komoly és mélyenszántó tanulmányok alkotóját is tisztelhetjük – és akkor írói és költői tevékenységét még nem is említettük. Chesterton legismertebb munkái – *Orthodoxy*, *The Everlasting Man*, *The New Jerusalem* – mélyen szántó gondolatmenetek, amelyek túllépnek az aperçu-filozófián és lényegi belátásokat fogalmaznak meg.<sup>5</sup> Ha azt a kérdést vetjük fel, hogy elődeihez képest Chesterton minő gondolati előrelépést tett azokban a kérdésekben, amelyekben megnyilatkozott, a válasz nem egyértelmű. Chesterton haladóból konzervatívva lett, élete második felében belépett a katolikus egyházba (s ennyiben Schelerhez hasonló, aki ugyancsak konvertita volt), s fő feladatát az „ortodoxia” védelmében látta. Ezzel szemben Scheler jelentős filozófiai eredményeket ért el például a személyfogalom, a vallás, az érzelem, a szeretet vonatkozásaiban, másrészt életműve az ortodox miliót maga mögött hagyván először a modernizmushoz, majd a katolicizmushoz vezetett, ám élete utolsó időszakában az egyháztól eltávolodva végül is a „német teológiával” (J. N. Findlay kifejezése) rokon vallási elgondolásokhoz jutott. E különbség kettejük között egyben a két kultúra különbségét is mutatja. Chesterton ugyanis mindenkor a hagyományosnak tekintett keresztény-katolikus tan védelmezi a vele szemben fellépő felfogások ellenében, vagyis tartalmilag nem, csupán formailag – sziporkázó stílusában – mutat filozófiai és elméleti önállóságot.

---

<sup>4</sup> Scheler sokoldalú és mély elemzéseinek további taglalására itt nincs helyem, de egyszer érdemes lesz ezt külön munkában feldolgozni. Ugyanis a Német Birodalom első összeomlásának e reflexiói számos tanulsággal szolgálnak mai európai helyzetünkben is.

<sup>5</sup> Etienne Gilson a következő szavakkal méltatta Chesterton Aquinói Szent Tamásról szóló könyvét: „Ezt a könyvet a legjobban ítélem, amelyet valaha is Szent Tamásról írtak... Az a néhány olvasó, aki esetleg húsz-harminc évet töltött el Szent Tamás tanulmányozásával és talán maga is publikált már két-három könyvet erről a tárgyról, észre fogja venni, hogy Chesterton híres szellemessége egyszerűen megszégyeníti tudományosságát.” (Gilson 1987, 6–7)

Ha összevetjük e két szerző felfogásait, stílusát, és közéleti publicisztikájukat, gyümölcsöző eredményekre juthatunk a köztük feszülő ellentétekből és a mégis oly hasonló közéleti gondolkodásukból. Scheler elvi alapon angolelles volt („Los vom England”, miként kiáltványszerűen közli, Scheler 1915, 335), mivel Anglia a németiség egyetlen „kulturmissziójának” legnagyobb ellensége. Ezzel szemben Chesterton „Berlin barbarizmusáról” ír, s kijelenti, „Nyilvánvaló, hogy a német az utolsó nép, amelyre rá lehetne bízni ezt a [világcivilizáló] feladatot. Fizikailag éppúgy rövidlátóak, mint erkölcsileg”. (Chesterton 1914, 57) Másfelől felkészültségét, elmélyültségét, alaposságát és erejét tekintve Scheler igazi német filozófus volt. Chesterton pedig igazi angol gondolkodó humorát, találó gondolkodását, közéleti elkötelezettségét, és mégis világos, alapos tudományosságát nézve. Mindketten alámerültek az I. világháború körül kialakult közéleti vitákban és gondolataikat igyekeztek a lehető legszélesebb kör számára hozzáférhető formában és stílusban közreadni. E vonalon Chesterton volt a sikeresebb, hiszen ő író, költő, művész is volt; Scheler számára – noha stílusában már korábban is megfigyelhető a könnyed, olvasmányos fogalmazásmód – a közéleti publicisztikában szükséges stílus átvétele nagyobb lépést jelentett.

*b) Különbség a napi publicisztika, az aktuális kérdésekre fókuszáló publicisztika, és a közéleti esszé között*

Chesterton példája mutatja, hogy a logikusan, elvszerűen, viszonylag rendszeresen és módszeresen gondolkodó személy képes a magasabb irodalmi formák jellemzőit a glosszáig elmenően lefordítani a publicisztikai műfaj nyelvére. Ez ritkaságnak számít. A glosszától, a jegyzettől átlépni a kritika, vagy még inkább a publicisztikai esszé szintjére komolyabb lépésnek tekinthető, mint megfordítva. Aki jól ír, miként Chesterton, annak viszonylag könnyű feladat a tehetségét a kisebb műfajokban is kipróbálni, de a publicisztikai esszé avatott alkalmazója nem találhatja könnyűnek a jegyzet vagy a glossza műfaját. Ez utóbbiakhoz sajátos tehetség szükséges, aminek része a mélyebb összefüggésektől, az erősebb konzisztenciától való eltekintés képessége is. Ez utóbbi teszi lehetővé egyébként a kisebb műfajok elfajzását vulgáris, támadó, igaztalan kampányzsurnalizmussá. A publicisztikai esszé formái akkor alkalmazhatók sikeresen, ha a szerző, az írói véna mellett, rendelkezik a logikuság, rendszeresség, elvszerűség és értékközpontúság törekvésével.

*c) Különbség a szépirodalmi esszé, a filozófiai gondolatmenet, és a közéleti esszé között*

Chesterton kapcsán láthatjuk, hogy a közéleti publicisztikának van olyan műfaja, amelyben a szépirodalmi igény, a stílusos előadásmód a közlendő szerves része. Felmerül a kérdés, hogy mi különbözteti meg a közéleti esszét a szépirodalmilag igényes esszétől vagy a filozófiai gondolatmenettől. Az utóbbi vonatkozásában felmerül, hogy a filozófiai gondolatmenet csak ritkán kíván stílusbravúrral szolgálni. Kétségtelenül léteznek olyan szerzők, akik a kettőt a legmagasabb szinten egyesítették; Scheler mellett elsősorban Friedrich Nietzsche neve kívánkozik ide, akivel Scheler versenyre akart kelni, „a keresztény Nietzsche” rangját kívánta elérni. Nietzsche talán a legmeteszőbb hangú prózai orátor, aki egyben a filozófiai gondolkodás csúcsait is elérte. Őt megelőzően nagytóval kereshetjük a hasonló, kettős jelentőségű személyeket, és akár Platónig is visszamehetünk az időben, hogy hasonló

géniuszra bukkanjunk. Ám Platón vagy Nietzsche, minden közéleti kötődésük ellenére, mégsem tarthatók közéleti publicistának; ehhez mindenkor túl tágas az a távlat, amelyben gondolataikat kifejtik.<sup>6</sup>

A nagyszabású távlat a filozófiai esszé legfennköltebb képviselőit megkülönbözteti a közéleti esszéistától; aki a szépirodalmi esszéistától éppen abban különbözik, mint amiben a filozófiai esszéista őtöle. A közéleti esszé ugyanis nem metaforikus és nem specifikus; nem történetet ad elő, hanem problémaösszefüggésekre reflektál; ezért nem merőben szépirodalom, amely bemutat, narratívát ad közre, hanem leíró-elemző műfaj, ha stílusa a szépirodalmiság jegyeit viseli is magán. Ám ez a leíró-elemző előadásmód mégsem hatol a fogalmi és történeti általánosság és átfogóság azon régióiba, ahol a filozófiai esszé mozog, hanem megmarad az aktuális kérdések által körülírt, megnyitott távlat belátható magasságában. Fontos példa itt T. S. Eliot (1888-1965) esszétermése, mivel egyes írásaiban a közéleti, elvi, rendszeres, módszeres, mégis szépirodalmi stílusú közlést lenyűgöző erővel kapcsolta össze. Eliot a totalitarizmus európai felemelkedésének ellenszereként a keresztény értékekhez, eszmei, morális és nem utolsósorban politikai hagyományaihoz való visszatérést sürgette. (Eliot 1933; Eliot 1968)<sup>7</sup>

#### d) A közéleti esszé alakváltozásai

A közéleti esszé tehát filozófiai és szépirodalmi forrásokból merít; aktuális kérdésekből kiindulva széles perspektívában gondolkodik, de tartózkodik attól, hogy a filozófia részletességét, általánosságát, rendszerességét elérje. Megáll egy ponton, nem lép tovább; ezért is a legkiválóbb közéleti esszéisták egyben jelentékeny, bár nem feltétlenül jelentős gondolkodók. Ha megvizsgáljuk a legbefolyásosabb esszéírókat, meglepve tapasztaljuk, hogy közülük sokan inkább konzervatív, szkeptikus, olykor vallásos meggyőződésűek. A „konzervativizmus”, ha jól értjük, nem egy már meglevő dogmatikus, beszűkült, ideologikus védelmét, hanem a történelmi, az eszmei, a logikus, a morális, az összembari organikus egységét, dinamikus folytonosságát jelenti. A konzervativizmus az egységet szolgálja (*servare*), mégpedig azzal a szétszakító, leszűkítő, kiszorító, ebben az értelemben analitikus mentalitással szemben, amely elfordul az élő hagyománytól és egy képzelt jövőre hivatkozva a szakítást deifikálja.<sup>8</sup> Így értve a konzervativizmust, vagyis tagadva annak ideologikusságát és kiemelve az organikus-dinamikus folytonosság eszméjét, úgy találjuk, hogy a közéleti esszéirodalom legjelentősebbjei ebbe a körbe tartoznak. Francis Bacon, Michel de Montaigne, John Dryden, David Hume, Matthew Arnold, Ralph Waldo Emerson, Friedrich Nietzsche, Ludwig Klages, Ortéga y Gasset, Max Scheler, Paul Valéry, T.

<sup>6</sup> Főképpen a reneszánsztól kezdve sok kiemelkedő stílusú szerzőt találunk, pl. Campanellát vagy Machiavellit, akik mindenképpen befolyásos szerzők. A témánk szempontjából fontos, emberileg kiemelkedő Montaigne filozófiailag inkább szimptomatikus, semmint jelentős – legtalálhatóbb megjegyzései nem lépnek túl a realiztikus-szarkasztikus megfigyeléseken. (Annak leszögezése például, hogy a királyok, sőt a hölgyek is járnak üritkezni, talán az udvari modorosság közegében meghökkentő, ám például Boethius egy évezreddel korábban már Krisztusról is kijelentette.) A nagy áttörés Rousseau nevéhez köthető, aki avatott zeneszerzőként stílusában is egyedülálló. Őt követően a jelentős gondolkodó stílusművészek száma egyre csak növekszik. Egyesült Államok-beli szakavatott ismerőseim szerint Richard Rorty akár Nietzschét is felülmúlja stílusosságban – az, hogy tartalomában is, egyelőre nem világos.

<sup>7</sup> További, noha jelentőségében nyilván szerényebb példaként hadd hivatkozzam itt saját írásomra, amely azonos című kötetemben jelent meg *Karácsony az Andok felett* c. (Mezei 2010 b, 56 sq.) Itt egy konkrét utazásélmény kapcsolódik össze a politikai események felvetésével egy olyan történelmi távlatban szemlélve, aminek megnyílását csak a filozófia- és eszmetörténet széles körű ismerete teheti lehetővé.

<sup>8</sup> Lásd ehhez Tünődés a hagyományon c. írásomat in: Mezei 2003, 294-307.

S. Eliot, Albert Camus, G. K. Chesterton, Christopher Dawson, C. S. Lewis, Michael Oakeshott, Russell Kirk, John Lukacs, Molnár Tamás, Jáki Szaniszló (Stanley Jaki), Christopher Hitchens, Roger Scruton – csak néhány ismert nevet kiragadva a hosszú listáról – oly szerzők, akik az esszé konzervatív, olykor kifejezetten vallásvédő vizsgálódás formájaként használták. Hasonló a helyzet a magyar irodalomban is: Hamvas Béla, Cs. Szabó László, Halász Gábor, Gondos-Grünhut László, Németh László vagy újabban Láncki András – akinek *Konzervatív kiáltványa* a magyar konzervatív esszében fordulópontot jelentett 2002-ben – konzervatív, értékelvű szerzők.

Bőven vannak olyan esszéírók is, akik progresszivistá nézeteket hangoztattak, Voltairtól kezdve Walter Benjaminon keresztül Noam Chomskyig. Esetükben inkább az önálló véleményformálás jellemző, semmint az ideologikus progresszivismus. Megkockáztatom a feltevést, hogy a legjelentősebb esszéírók között azért találunk oly nagy számban konzervatív szerzőket, mert az esszé műfajának jobban kedvez az önvizsgáló, kérdéseket feltevő, körültekintően eljáró, organikus gondolkodásra serkentő attitűd, semmint az ideologikus progresszivismusból adódó programszerűség, a kirekesztésre hajló deklamáció. Ebből adódik, hogy a vallásvédő konzervatív esszé, mint Chestertoné vagy C. S. Lewisé, erőteljesebb hangon szólal meg, mint a progresszivismus képviselőié, amely gyakran híján van az önreflexiónak, a töprengésnek, az összefüggésekben tájékozódó, organikus gondolkodásnak. A progresszivistá esszé leginkább azon maradandó súlypontoknak van híján, amelyek valamiképpen örökkévalók, mindig velünk vannak, és amelyekhez a konzervatív közéleti esszé újra meg újra visszatér, amelyeket mindenkor új fénybe helyezve tár fel.<sup>9</sup>

Kevesen foglalták össze oly tömören és pontosan a gondolkodás alakváltozásait és azok összefüggését egymással, mint Oakeshott (1901-1990). Brit gondolkodóként Oakeshott erőteljesen hatott az amerikai konzervativizmusra; különösen igaz ez 1956-os, *On Being Conservative* című írására, amely az USA-beli konzervatív ébredés egyik fontos írása volt. Oakeshott konzervativizmusa pontosan azt az organikus folytonosságot hangsúlyozza, amely az ideologikus-analitikus izoláció okozta sebek gyógyítására vállalkozik; a barátság, a szeretet, a szépség állandóságát kívánja.<sup>10</sup> *The Voice of Poetry in the Conversation of Mankind* c. írása, azokat különböző módokat vagy „szólamokat” foglalja össze, amelyekben az emberiség beszélgetése-gondolkodása megnyilvánul. (Oakeshott 1991) E hangok ebben az áttekintésben szerves egységet alkotnak a tudományos módtól az érvelő és meggyőzni akaró módokon keresztül a szépirodalmi, költői módokig. E módok egységét az a fajta gondolkodás adja, amely ebben a magvas esszében kifejeződik. (V. ö. Molnár A. K. 2001, 33-35)

#### e) *A konzervatív közéleti esszé átfogó témái*

A közéleti publicisztika legmagasabb formája, a közéleti esszé ennek megfelelően az organikus gondolkodásra támaszkodik, amely logikus, rendszeres, elvszerű és értékközpontú. Különösen érvényesül ez az organikuság a konzervatívnek nevezhető, noha tartalmilag és

<sup>9</sup> Vannak természetesen olyan szerzők is, akiket nehéz egyértelműen elhelyezni a konzervatív és a progresszivistá körök valamelyikében. Ilyen Bibó István, aki alapgondolataiban progresszivistá, de morális felfogásában konzervatív. Ilyen Várkonyi Nándor, aki alapfelfogásában konzervatív, de erős nála a történelmi változás mint haladás gondolata. Vagy ilyen John Kekes, aki alapmeggyőződéseiben kifejezetten konzervatív, de történelemértelmezésében progresszivistá.

<sup>10</sup> „Verweile doch, du bist so schön!” – ez a goethei mondat az oakeshottói organikus konzervativizmus mottója lehet (Oakeshott 1991). Lásd továbbá az Oakeshottól tartott 2006-os konferenciát és a publikált anyagokhoz írt előszót a *Modern Age*-ben: <http://www.firstprinciplesjournal.com/articles.aspx?article=172&loc=fs> (Hozzáférés 2013. jan. 5.)



formában igen változatos publicisztika körében. A konzervatív közéleti esszé, az aktuális vonatkozások mellett – amelyek lehetnek napi politikai események, kulturális fejlemények, publikációk, előadások – jelentős hangsúlyt helyez a maradandó témákra. E témákat mindig az adott összefüggésben, az aktuális viszonyokból kiindulva fejti ki. Ez a helyzet a konzervatív közéleti esszének sajátos önsúlyt, stabilitást kölcsönöz, ugyanakkor mégis mozgékonyra teszi, mivel a perenniális témákat a szerző az új összefüggésben világítja meg. Az alábbiakban egy nem kimerítőnek, csupán jelzés értékűnek szánt listát közlök azokról a maradandó témákról, amelyek a konzervatív közéleti publicisztikában rendszeresen visszatérnek. Fontos megjegyezni, hogy e témák egymással sokféleképpen összekapcsolódva, mindig egy konkrét történeti helyzet perspektívájában alkothatják a konzervatív közéleti esszé anyagát.

A táblázatban a „téma” a visszatérő tárgyra utal; a „mód” a konzervatív esszé jellemző (noha nem kizárólagos) hozzáállására; a példa jellemzőnek szánt, de az említetteken túl számos további nevet is lehet találni, s a megnevezett szerzők több téma mellett is feltüntethetők.

<i>Téma</i>	<i>Mód</i>	<i>Példa</i>
állam	szilárd	Alexander Hamilton
élet és halál	töprengő	Ortége y Gasset
ember	szkeptikus	C. S. Lewis
érték	szilárd	Max Scheler
érzelem	szkeptikus	Michael Oakeshott
hagyomány	hangsúlyos	Christopher Dawson
idő	szkeptikus	James McAuley
irodalom	szkeptikus	T. S. Eliot
Isten	szilárd	John Henry Newman
karakter	szkeptikus	John Adams
közösség	hangsúlyos	Alasdair MacIntyre
közélet	hangsúlyos	Russell Kirk
kultúra	hangsúlyos	Eric Voegelin
önmaga	szkeptikus	Ralph Waldo Emerson
politika	szkeptikus	Irving Kristol
sokféleség	töprengő	Michael Oakeshott
sors	töprengő	Eric Voegelin
tekintély	hangsúlyos	Robert Nisbet
történelem	szkeptikus	John Lukacs
tudomány	akkurátus	Stanley Jaki

Ezek a témák, vagy legalábbis közülük több, gyakorta felmerülnek a kortárs magyar konzervatív közéleti publicisztikában is olyan szerzőknél, mint Ablonczy Balázs, Balázs Zoltán, Békés Márton, G. Fodor Gábor, Horkay Hörcher Ferenc, Láncki András, Megadja Gábor, Molnár Attila Károly stb. A progresszivisták közéleti esszéinek azonban nincsenek jól meghatározott, maradandó témái, amelyekhez mindig visszatérhet; elfordul a perenniálistól,

egy lineárisan elképzelt haladást preferál, amit a történelmi összefüggéstől izoláltan, magába záródva, elkülönülve szeretne előmozdítani. Az önreflexió helyét itt a beszűkülés váltja fel, az organikusságét a kizárólagosság, a logikus, rendszeres és módszeres, alkotó-kreatív gondolkodását pedig, nem egyszer és nem kétszer, a „cant”.<sup>11</sup>

## 2. A legfontosabb konzervatív periodikák kialakulása és vezető alakjaik az Egyesült Államokban

Az amerikai konzervatív publicisztika áttekintéséhez két módszer kínálkozik: az egyik szerint kiemelkedő személyekre összpontosítunk és rajtuk keresztül mutatjuk be a miliót. A másik eljárásban a konzervatív fórumokat tekintjük át és azok szerzői körét vesszük alapul a kultúra bemutatásakor. Miután a XX. századi konzervatív esszé az Egyesült Államokban jelentős mértékben fórumokhoz kötődött, a második lehetőséget követem. A vizsgált időszak egybevág az amerikai konzervativizmus „alapító atyjának”, Russell Kirknek a tevékenységével (1954-1994). Az időszaknak természetesen vannak előzményei és megvan a mai folytatása; míg az előzményeket megvizsgálom, a közelmúlt és a kortárs helyzet elemzését egy további tanulmányban kívánom elvégezni.

### a) Az amerikai konzervatív esszé gyökerei

Az amerikai konzervativizmus gyökerei az angol konzervativizmusra nyúlnak vissza. E kapcsolat mindenkor világos volt, de a legerőteljesebben mégis Russell Kirk (1918-1994) mutatta meg *The Conservative Mind* című korszakos könyvében, amely 1953-ban jelent meg első ízben. Kirk csele, ha szabad így fogalmaznom, az volt, hogy a brit és Egyesült Államok-beli konzervativizmust közös történetként fogta fel. Burke-től indulva a történelmi vonalon eleinte csak brit (angol, skót, ír) konzervativizmusról beszélhetünk; az amerikai konzervativizmus egyszerre hagyományhű, vallásközeli, és mégis szabadságharcosan liberális. Kirk így foglalja össze a brit-amerikai konzervativizmus közös kialakulását:

„Canning, Coleridge, Scott, Southy és Wordsworth politikai elveiket Burke képzeletének köszönhatték. Hamilton és John Adams Burke-öt már amerikai szemmel olvasták, és Randolph a burke-i eszméket a déli államok helyzetére alkalmazta. Burke francia tanítványai alkották meg a „konzervatív” kifejezést, amelyet Crocker, Canning és Peel a nagy pártra tartottak alkalmazhatónak, mely már nem volt tory vagy whig, miután Pitt és Portlan egyesítették erőiket. Tocqueville Burke elgondolásait saját liberális céljaira használta fel; Macaulay e felfogás átalakító erőt vette át. S e személyek a Burke életművén alapuló hagyományt átadták a következő nemzedékeknek”. (Kirk 1953, 6)

---

<sup>11</sup> A „cant” fogalmának meghatározása, kifejtése Max Scheler érdeme. Röviden: a „cant” (angol jelentése „őszintétlen, félrevezető beszéd”) a rendszerszerűvé tett hazugság, amit ún. jó lelkiismerettel lehet gyakorolni; a nagyjából *Lebenslüge* megfelelője, de nem az egyéni életre, hanem egy objektívnek tartott összefüggésre, pl. történelemfelfogásra vonatkozik. Egyik kedvenc példám az, amikor a 2000-es évek elején egy angol professzor – öntudatos angolként – előadásában morális felháborodással kommentálta a spanyolok egykori gyarmatosító törekvéseit. A „cant” a mai értelemben vett „ideológia” pszichológiai alapformájának a megnevezése. Scheler zseniálisan fejt ki a „cant” lényegét és mutatja meg kulturális gyökereit és érvényesülését a közéleti-politikai diszkurzusban. Míg a „cant” egy formáját már Nietzsche is megnevezte és minden bizonnyal a korára jellemző keresztény beszédmódra értette, a „cant” ma már a progresszivisták megnyilvánulások központi jellemzőjének tekinthető. Lásd Scheler 1915, 385 sk.

Kirk könyvének erénye és egyben gyengéje is, hogy előadásában mintegy fél lábbal az Atlanti óceán nyugati, másikkal meg a keleti partján áll. E megközelítés joggal vált ki kritikát, noha Kirk az elbeszélésének minden pontján alaposan bemutatja az adott szerző vagy eszme brit, illetve amerikai változatait. Mégis felmerül az olvasóban a kérdés, hogy az amerikai konzervativizmus nem képvisel-e egy önálló világot, amelynek gyökerei visszanyúlnak Burke-re, de ugyanígy a francia felvilágosodásra, a klasszikus hagyomány egészére, a puritanizmus individualizmusára és a belőle fakadó szabadságkultuszra. A jelen közegben nincs módom alaposan megvizsgálni a kérdést, hogy az amerikai konzervativizmus mennyiben képvisel önálló fejleményt; hipotézisem az, hogy a szoros, nyelvi és kulturális kapcsolatok ellenére önálló fejezetről beszélhetünk, amely mára a leglényegesebb pontokban élesen különbözik a hagyományos brit konzervativizmustól. Amit Kirk közösségnek látott, az leginkább egy szellemi kör kulturális *törekvésének* tekinthető. Ez a kör ma már a paleokonzervativizmus nevet viseli; s a belőle kialakult neokonzervativizmus már tisztán amerikai jelenség. Ez utóbbiban csak egyetlen gyökér a brit kapcsolat; legalább ilyen erős a bevándorlók sokféleségéből, nyelvi és kulturális eltéréseiből eredő sajátosság. E szempontból maga Kirk is egyfajta bevándorlónak tűnik, aki a régi brit konzervativizmust hozza vissza (tanulmányi időszakát követően) a honi Michiganbe és visszakapcsolja a meglévő amerikai konzervatív hagyományok, a federalizmus, az amerikai „whiggery” és a vallási hagyományok fenntartását szorgalmazó törekvésekkörébe.

Ha az amerikai konzervativizmus sokféle gyökérből táplálkozik, ha e gyökerek a különféle európai forrásvidékek talajába mélyednek, kérdés, hogy miképpen alakulhat ki egyfajta szellemi, elvi egység. Kimondható, hogy az időleges egységet éppen az a perspektíva teremtette meg, amelyet Kirk könyve tárt fel a XX. század derekán. Sem ezt megelőzően, sem a mai helyzetben (amikor a neokonzervativizmus már lecsengeni látszik) nem tartom kézzelfoghatónak az angolszász konzervativizmus egységét, különösen az amerikai hézagatlan betagolódását a brit hagyományokba, mivel az amerikai konzervativizmus eredetileg is sok forrásból táplálkozott és ma ugyancsak jelentős átalakulásokat mutat. (Lásd a szerkesztő bevezetését, Zuckert 2011) Ami azonban a jelen összefüggésben érdekes, az annak az időleges egységnek a létrejötte, amely az 1950-es évektől kezdve bontakozott ki és mintegy három évtizeden belül világpolitikai jelentőségű eredményre vezetett, az amerikai politika megváltozásához és győzelméhez a Szovjetunióval szemben.

A konzervativizmus fő forrásai a vallásosság, a politika morális felfogása, az egyéni és közösségi, a polgári és gazdasági szabadság védelme, a központosítás és a zsarnokság elvetése, a „jó rend” fenntartása, végül az amerikai küldetésstudat megformálása. Ennek kapcsán érdemes arra figyelni, hogy az amerikai történelem több mint két évszázada az extenzív és az intenzív fejlődés fázisaiból tevődött össze. Az extenzív fejlődés a területi gyarapodást, a nem-amerikai hatalmak elleni győztes küzdelem időszakait jelentette: a britek, a franciák (a „kvázi-háború” idején), később a spanyolok, a XX. században pedig a németek, a japánok, és az oroszok ellen. Az intenzív fejlődés az expanzió során elnyert új erőforrások beépítését hozta az amerikai politikai, jogi, gazdasági és katonai rendszerbe. Megfigyelhető, hogy az intenzív időszakokban megerősödik a konzervatív értékrend, amelynek képviselői ekkor jelentősebb befolyáshoz jutnak; az extenzív időszakokban ez a befolyás gyengül, az imperializmus és a társadalmi dinamizmus következtében a figyelem inkább a progresszív felfogások felé fordul.

E sémának megfelelően az amerikai konzervativizmus, miközben számos eleme folytatólagosan jellemzi az amerikai tudatot, jelentékeny szerephez jutott a függetlenségi háborúk lezárását követően. A gazdasági fejlődés nyomán kialakult észak-dél konfliktus a konzervativizmus egyik fő erőforrásának, a déli agrárizmusnak a kiszorítását is jelentette. Az amerikai imperializmus fokozatos felemelkedése a polgárháború lezárása (1865) után a konzervativizmus visszaszorulását hozta, amit még jobban felerősített az I. világháborúban való döntő részvétel és az ennek nyomán kialakuló amerikai globális uralom. A II. világháború az Egyesült Államokat a világ első számú hatalmává emelte, ám az expanzió kiterjesztését megakadályozta a kommunista államok hatalmas tömbjének felemelkedése; ebben a helyzetben pedig ismét előtérbe kerültek a konzervatív eszmék mint a zsarnokságot elvető és a társadalmi stabilitást megerősítő felfogás elemei, és hamarosan oly jelentőségre tettek szert, ami elvezetett az USA eddigi legnagyobb győzelméhez, a Szovjetunió széthullásához. Míg ebben a folyamatban a konzervativizmus döntő szerepet játszott, az 1990 után megerősödő neokonzervativizmus a konzervatív értékek és felfogások visszaszorulását segítette elő. A mai helyzetben az amerikai imperializmus kiteljesedésének a folyamatában találjuk magunkat, amely ismét hátrányosan érinti a konzervativizmus erős képviselőit. Ám a mai expanziós politika („war on terror”) alapjaiban mégsem változtatta meg az amerikai tudat határozottan konzervatív szerkezetét, a függetlenség, az önkormányzat, a biblikus vallásosság, a küldetésstudat és az ezekre épülő, önálló tradíció fontosságát. (Lásd ehhez Henrie 1993; Carey 2005)

E hullámzó folyamatban a legérdekesebb a konzervativizmus felemelkedése a II. világháború után, a Szovjetunió elleni győzelemhez való döntő hozzájárulása, majd feloldódása az imperializmus új korszakának igényei szerint. Ez a korszak „Ronald Reagan forradalma”. (Troy 2009)<sup>12</sup> A konzervativizmus hagyományhűsége, vallásközelsége, önvizsgáló szkepticizmusa, az utópikus felfogások elutasítása a XIX. század végi és XX. század eleji Egyesült Államokban csupán gyenge visszhangra talált. A felpörgő oktatás, újságírás, könyvnyomtatás, majd a telekommunikáció fokozatos elterjedése közegében a konzervativizmus e jellemzői nem voltak képesek átütő erővel megszólalni. Mégis, olyan személyiségek, mint Henry Adams, T. S. Eliot, Allen Tate, Andrew Lytle, Donald Davidson, Irving Babbitt, Paul Elmer More vagy George Santayana azt a konzervativizmust jelenítették meg, amely a fentiekben tárgyalt közéleti esszé legkiválóbb darabjaival szolgált. Adams, Babbitt, More vagy Santayana egymástól meglehetősen eltérő gondolkodók: Adams a puritán konzervativizmus, Babbitt az értékelvű humanizmus, More a vallásos humanizmus, Santayana pedig a szkeptikus, messze tekintő bölcselő szempontjából formálta meg munkáit, amelyek tanulmányozása ma is különösen érdekes. Adams utazó volt, önéletrajzíró, társadalmi gondolkodó; Babbitt és More szembefordultak a szekuláris, utópisztikus, ideologikus gondolkodással. Gondolkodóként a legizgalmasabb közülük azonban Santayana, akinek munkái talán a leginkább időtállóknak tűnnek.

Santayana (1863-1952) a két világháború közötti időszak legjellegzetesebb amerikai gondolkodójaként – a Yale Egyetemen tanult és tanított éveken át – nem amerikai származású volt: spanyolnak tudta, vallotta magát. Noha befolyása elmaradt amerikai progresszivizmus

---

<sup>12</sup> Reagan aktív életideje jórészt egybeesik a modern amerikai konzervativizmus felemelkedésével, amelynek az Egyesült Államok 40. elnöke elkötelezett támogatója volt, miként ezt mások mellett a Russell Kirkhöz fűződő személyes kapcsolata is mutatja. „Reagan forradalma” a SZU legyőzése mellett egy hatalmas pozitív fejleményt is hozott, a Kínával való kiegyezést.

egyes képviselői, William James vagy John Dewey hatásától, filozófiailag mélyebb, eredetibb alkotónak tűnik. Pragmatizmusa idealisztikus, materializmusa a vallásra nyitott, szkepticizmusa istenkereső, írói stílusa megragadó. Santayana nem jelentéktelen sikere egy új mozzanat megjelenését jelzi az amerikai szellemi életben, ezen belül a konzervativizmusban: az európai emigránsok feltűnését, akik döntő hatást gyakorolnak az amerikai fejlődésre.<sup>13</sup> A folyamat a két világháború közötti időszakban gyorsul fel, de különösen jelentőségre 1945 után tesz szert, amikor a konzervativizmus fontos személyiségei között egyre több az európai áttelepülő. Eric Voegelin, Yves Simon, Leo Strauss, Hannah Arendt, Friderich Hayek, Waldemar Gurian, Thomas Molnar (Molnár Tamás), John Lukacs (Lukács János), John Kekes (Kékes János) immigránsok; Etienne Gilson vagy Jacques Maritain csak látogatóként kerültek az USA-ba, befolyásuk mégis jelentős; Alasdair MacIntyre és számos más kortárs személyiség áttelepülők, akik az amerikai oktatás és kutatás fontos szereplői lettek s mind a mai napig formálják az amerikai szellemi életet.<sup>14</sup>

Az amerikai angol próza oly mesterei, mint az említettek közül Santayana, vagy a maiak közül Richard Rorty, sokféleképpen különböznek a nem angol anyanyelvű bevándorlóktól, akiknek alkotásai nem léphettek fel a szépirodalmiság magas igényével. Ám a nagy számban kialakult publikációs fórumok szerkesztői minden erejükkel azon voltak, hogy a bevándorlók stílusbeli hiányosságait kiküszöböljék és az amerikai közéleti publicisztika és esszéirodalom szerves részévé tegyék őket. Sokan, miként Voegelin, Strauss vagy Simon, soha nem beszélték az angol nyelvet erős akcentus nélkül; írásaikban mégis jelentőset alkottak és hatásuk is ennek megfelelő volt.<sup>15</sup>

#### *b) Az egyes közéleti fórumok jelentősége*

Az amerikai konzervatív esszéirodalom nem utolsósorban befolyásos folyóiratok, magazinok hasábjain jelent meg. Olyan orgánumokra gondolhatunk itt, mint *The Bookman* (alapítva 1895), *The American Review* (1933), *The Review of Politics* (1939), a *Human Events* (1944), *The Freeman* (1946), a *National Review* (1955), a *Modern Age* (1957) stb. Ezek mellett még számos további orgánum is létrejött, amelyek a napi vagy heti publicisztika fórumaként a konzervativizmus politikai eszméit terjesztették, mint például a *National Review* vagy a *Weekly Standard*. Ez utóbbiak közelebb állnak a napi politika világához és elvi háttérük, a politikai kurzushoz való viszonyuktól eltérően, nem teljesen egyértelmű. Velük szemben a 2002-ben létrejött *The American Conservative* a hagyományos, elvű konzervativizmus újabb szócsöve kíván lenni.<sup>16</sup>

*The Bookman* az amerikai konzervatív esszé első befolyásos fóruma, amely 1933-ig állt fenn (utolsó szerkesztője, Seward B. Collins a folyóirat utódjaként alapította meg *The American Review*-t 1933-ban). A *Bookman* igazi közéleti-irodalmi folyóirat volt a legkiválóbb nevekkel, a legszélesebb, nemzetközi kitekintéssel, magas szintű szerkesztési munkával.<sup>17</sup> Politikai-közéleti irányvonalában egyesítette a klasszikus és modern törekvéseket, közéletileg

<sup>13</sup> Ezeknek az elemeknek az ötvöződése jellemzi Santayana késői, de hatalmas sikert hozó, önéletrajzinak mondott regényét, *The Last Puritan*.

<sup>14</sup> A jelen kötetben ez indokolja olyan szerzők szereplését, mint Maritain, Rougemont, Gurwitsch, vagy Raeymaeker. E személyek munkája jelentős hatást gyakorolt az Egyesült Államok konzervatív publicisztikájára.

<sup>15</sup> A beszédmódjukra vonatkozó információ olyan személyektől származik, akik élőben hallgathatták e személyeket.

<sup>16</sup> Az újabb konzervatív fórumok kialakulásáról és szerzői gárdájáról lásd Nash 1996, 434-444.

<sup>17</sup> A *Bookman* sok száma elérhető a [www.archive.org](http://www.archive.org) portálján.

a mérsékelt konzervativizmust képviselte, míg fennállása utolsó szakaszában, az 1930-as években radikálisabb irányt vett fel. Működését mégis a leginkább Irving Babbitt (1865-1933) irányvonalához kötik. Babbitt, mint említettem, korának egyik kiváló esszéistája, irodalmára volt, aki kivételesen nagy erudícióval érvelt egy humanista, az általa javasolt kifejezéssel: neohumanista ideál mellett, amelynek legfontosabb eleme az elegancia, a szó latin értelmében: választékosság, a szélsőségektől való mentesség, a közép, a mérséklet, a kiválóság, az átfogó, humanisztikus műveltség képviselője és védelme az anarchisztikus törekvésekkel szemben. Babbitt az utóbbiakhoz sorolta a szocializmus, a liberalizmus irányzatait. Műve jó példája a mértéktartó amerikai konzervativizmusnak, amely a legátfogóbb (ámbr olykor sematikus) műveltség alapján nyilatkozik meg, az európai-nyugati fejlődés szerves folytatására törekszik, és a disztribúcionizmus alapján elutasítja az utópisztikus, zabolátlan törekvéseket, jelentkezzenek ezek akár az individualista kapitalizmus vagy a tirannikus szocializmus formáiban.

*The American Review* egyfelől folyamatosságot jelent a *Bookmannal*, másfelől az amerikai konzervativizmus jobbrtolódásának a dokumentuma. Központi témái jórészt megegyeznek a konzervativizmus hangsúlyos tárgyaival: kereszténység, egyéni és gazdasági szabadság, a központosítás elutasítása, anti-totalitarizmus, illetve az amerikai expanzió támogatása (az utóbbi terén nagy különbségek mutatkoznak a konzervativizmuson belül az izolacionisták és az expanzionisták között). Paleo- vagy ókonzervatívnek nevezett felfogása élesen különbözik a humanista konzervativizmusétól, mely utóbbira jó példa a More-Babbitt-Santayana-Kirk csoport és a velük rokon személyiségek, fórumok törekvései. Az *American Review*, noha a vezető amerikai konzervatív fórumok között szerepel, politikailag és társadalmilag korlátozott hatású. Ezzel együtt megállapítható, hogy konstitucionalizmusának változatai az amerikai konzervatív fórumok mindegyikét jellemzi valamilyen módon.<sup>18</sup>

Érdeemes összevetni az 1933-ban indított *The American Review* és az 1939-ben alapított *The Review of Politics* felfogásait, eszméit, illetve módszertanát. Mivel az utóbbiról alább még részletesen szólok, itt csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy az utóbbi folyóirat nem csak eszméiben különbözik az előbbitől. Mindkét fórumra, legalábbis kezdeti időszakában, a határozott antitotalitarizmus, a kereszténység eszméinek felvállalása, az amerikai alkotmányosság, a szabadságjogok és a demokrácia védelme volt jellemző. Ám az írások akadémiai minőségében egyre élesebb különbség jelentkezett, ami a két fórum fokozatosan kirajzolódó sajátosságából adódik, tekintettel a *Review of Politics* akadémiai jelegére. E különbség az eszmék körére is kiterjedt: az 1960-as évek folyamán az amerikai konzervativizmusban fokozatosan szélesedő hasadék jelentkezett a reformista és a fundamentalista irányzat között. Míg az előbbi a politikai és kulturális realitásokból kiindulva árnyalta eszmei álláspontját, az előbbi a konzervativizmust egyre inkább alapvonalaiban kívánta fenntartani, nem engedett antitetikus hangvételéből, és ebből következően egyre inkább elszigetelődött. Az a tény is kifejezi ezt a folyamatot, hogy a *National Review* befolyásos szerkesztője, William F. Buckley, Jr. 1962-ben élesen elhatárolódott a John Birch Society irányvonalától, amely mind a mai napig kiadja az *American Review*-t. Buckley szerint ez az irányvonal elvesztette a „józan ésszel”. (Buckley2013)

---

<sup>18</sup> Lásd: <http://www.thenewamerican.com/about> (hozzáférés 2013. január 3.)

A *Review of Politics* 1939 januárjában indult az egyik vezető amerikai katolikus intézmény, a University of Notre Dame periodikájaként. Miként más, hasonlóan hosszú időn át fennálló orgánum, a *Review* története is több fázisra oszthat.<sup>19</sup> Az első fázis 1954-ig, az alapító-főszerkesztő, Waldemar Gurian haláláig tartott. A második fázis nagyjából a II. vatikáni zsinat befejezéséig, amikor a korábban követett elvek egy részét félre kellett tenni és a célkitűzéseket is át kellett fogalmazni. A harmadik fázis az 1960-as évek végétől napjainkig tart, amely időszakban a *Review* a tekintélyes akadémiai publikációk közé emelkedett. Irányvonala a keresztény tradicionalizmus felől fokozatosan a nyitott, liberális kultúrtörténeti irányba fordult. Gurian (1902-1954) felfogása egyszerre antiliberalis, antiszocialista és tradicionalista-katolikus. Mint „katolikus publicista” (a kifejezést hangsúlyosan használja), Gurian az örök értékeknek az ideológiákkal szembeni felmutatását tartotta legfontosabb feladatának. Az örök értékek a kereszténység hagyományos értékei, amelyeket védeni és képviselni kell nemcsak a kommunista ateizmussal, hanem a liberális szocializmussal szemben is. (McAdams 2007)

A *Review* helyzete már alapításától kezdve sajátos volt, amit a katolikus egyház USA-beli helyzete határozott meg. Itt a katolicizmusnak egyszerre kellett egyházhűnek és nyitottnak mutatkozni, egyszerre kellett képviselnie az örök értékeket és elfogadnia a liberális demokrácia alapjait. Ez az irányvonal kiválóan fogalmazódik meg Yves R. Simon írásaiban, aki a *Review* egyik legaktívabb publicistája volt. Simon politikafilozófusként tevékenykedett, munkái ma is kiválóan használhatók; az 1960-as évekig egyenesen úttörőnek számított enyhén kritikus, mégis elvű felfogása. Mesterétől, Jacques Maritaintól abban is különbözött, hogy világosan észlelte az amerikai társadalom igényeit és ezeknek igyekezett is eleget tenni a tekintély és a demokratikus rend összeegyeztethetőségének vizsgálatában. Maritain maga is többször publikált a *Review*-ban, amiképp, mások mellett, Aron Gurwitsch, Josef Pieper, Leo Strauss, Eric Voegelin, Hannah Arendt, vagy Russell Kirk. E személyiségek különböző felfogásokat képviseltek, ám egyetértettek az „örök értékek” vizsgálatának és védelmének szükségességében, legyenek ezen értékek a vallásos hagyományéi (Maritain, Simon, Gurian, Pieper, Kirk), vagy egy történeti moralitáséi (Gurwitsch, Strauss, Voegelin, Arendt). A *Review* komoly teljesítménye, hogy e felfogásokat képes volt összefogni és magas szinten megjeleníteni. Ez a nyitottság kezdettől fogva jellemezte a fórumot, és az 1960-as évektől kezdve, az örök értékek megőrzésének igénye mellett, egyre nagyobb teret adott a specifikus, technikailag kielélt, eszmeileg neutrális felfogásoknak. (Lásd különösen McAdams 2007, 1-27)

*The Nation*, *The Freeman*, az *analysis*, a *Human Events*, és az Intercollegiate Society of Individualists (ISI) működése és hatása egyetlen személy, Frank Chodorov életén és működésén keresztül mutatható be. Chodorov (1887-1966) a libertariánus gondolkodás egyik vezéralakja és a konzervatív esszé nagy hatású képviselője volt.<sup>20</sup> Az amerikai konzervatív közéleti publicisztika egyedülálló és egyedülállóan befolyásos személyiségéről van szó, aki

<sup>19</sup> Lásd ehhez kötetünk utolsó, James McAdams által jegyzett tanulmányát.

<sup>20</sup> Írásai több fórumon elérhetők, pl. a Ludwig von Mises Institute honlapján (<http://mises.org/daily/author/112>). Az ISI e szavakkal emlékezik meg Chodorovról: „ISI was the brainchild of journalist Frank Chodorov. In two articles written in the early 1950s, he called for a “fifty-year project” to revive the American ideals of individual freedom and personal responsibility “by implanting the idea in the minds of the coming generations.” In 1953 Chodorov founded ISI expressly for that purpose. He chose a young Yale University graduate, William F. Buckley Jr., as ISI’s first president.” (Lásd: <http://home.isi.org/about?> Hozzáférés 2013. január 4.)

nem egyetlen fórum létrehozásában és hosszú fenntartásában vett részt, hanem a kapcsolatok és fórumok egész sorának kialakításában fejtette ki megtermékenyítő hatását. Chodorov személyének emlékét olyan intézmények őrzik, mint a fent említett ISI folytatásaként működő Intercollegiate Studies Institute, a Ludwig von Mises Institute, a Lew Rockwell nevével jelzett „anarchokapitalista” (az államot elvető, a szabad piacot minden fölé helyező) csoport, és egészében a XX. század második felének konzervatív mozgalma, amelyben Chodorov és William F. Buckley, Jr. baráti kapcsolata és hosszú együttműködése meghatározónak bizonyult.<sup>21</sup>

A *Nation* baloldalinak számító orgánum, de az I. világháború alatt élesen ellenezte az USA belépését a háborúba, amely időszakban meghatározó személyisége Albert Jay Nock (1870-1945) volt. Társadalomfelfogásával Nock erős befolyást gyakorolt Chodorovra éppúgy, mint William F. Buckley-ra és ezért a konzervatív mozgalom egyik előkészítőjének tekintendő.<sup>22</sup> Nock alapítója volt az 1920-1924 között működő, New Yorkban kiadott *The Freeman*nek, amely az 1930-as években ismét elindult (egyebek mellett a Chodorov írásaival), majd 1946-tól mindmostanáig libertariánus folyóiratként működik. A *Freeman* mindegyik időszakában helyet adott nemcsak a libertariánus nézeteket képviselő szerzőknek, hanem a tradicionalizmus és konzervativizmus alakjainak is, mint például (a teljesség igénye nélkül) John Chamberlain, Suzanne La Follette, John Dos Passos, F. A. Hayek, Frank Meyer, Wilhelm Röpke, vagy Murray Rothbard. A *Human Events* 1944-ben jött létre, majd főszerkesztője 1951-től Chodorov volt, aki a folyóiratba beolvasztotta a korábban, ugyancsak 1944-ben alapított, általa egyedüli szerzőként közreadott *analysis*-t. E fórumok eredetileg, a libertariánus nézetekkel konzisztens módon, antiintervencionista nézetet képviseltek, vagyis elleneztek az USA katonai beavatkozását a határain kívül. Hatásukat jellemzi, hogy források szerint Ronald Reagan a *Human Events* előfizetője volt és azt „kedvenc lapjának” minősítette. (Reeves2005, 24) Chodorov élete végén visszatért szülei izraelita vallásához; írásai ma is a libertarianizmus alapdokumentumainak számítanak. Műfajukat tekintve ezen írások a „véleményírás” körébe tartoznak, noha Chodorov könyvei, pl. *The Rise and Fall of Societies* (Chodorov 1959) a „nagyesszé” lehetőségeit bontakoztatják ki.

A *National Review* létrehozása 1955-ben történt, az előzmény azonban Russell Kirk nevéhez fűződik. A fentebb már említett, 1953-ban közreadott *The Conservative Mind* történelmi pillanatot teremtett. A hidegháború szükségleteinek megfelelően szövetségbe foglalta a brit és az amerikai konzervativizmust, a vallási és libertariánus felfogásokat, az antitotalitárius-antikommunista törekvéseket, és lehetőséget teremtett arra, hogy a konzervatív jobboldal egységes eszmei hagyomány tudatában lépjen fel. Ezzel a könyv és Kirk személye momentummá lett: fényében egy csapásra világossá vált a konzervativizmus egysége, jelentősége, és történelmi hivatása. A felismerés gyümölcse huszónhét éven át érlelődött, amikor végül Ronald Reagant választották az USA elnökének.

A *National Review* ebben a folyamatban kulcsfontosságúnak bizonyult. William F. Buckley, Jr. (1925-2008) a magazin létrehozásakor már országosan ismert konzervatív szerző volt, akinek életműve nem egyszerűen a szervező újságíróé, hanem a politikai gondolkodóé is. Írásai azonban mindenkor megmaradnak bizonyos elvek aktuálpolitikai alkalmazásának a

<sup>21</sup> Lásd Lee Rockwell honlapját: <http://www.lewrockwell.com>

<sup>22</sup> Lásd egyik legbefolyásosabb, németbarát írását, *The Myth of a Guilty Nation* (Nock 1922); államfelfogásához lásd Nock 1922 (új kiadása 2011).



körében; kivételt képeznek detektív-regényei, amelyeket – több más angol-amerikai szerzőhöz hasonlóan – mintegy hobbiként írt meg. Buckley gondolkodása a kezdeti libertáriánus-antikommunista-valláshű irány felől fokozatosan az integráló konzervativizmus felé mozdult el, aminek következtében az élesebben jobboldali, illetve határozottabban liberális szerzők elhagyták a környezetét. Ez az integráns felfogás vezetett azonban az 1980-as konzervatív áttöréshez, a szovjet kommunizmus legyőzéséhez, s a későbbiekben a neokonzervativizmus kialakulásához. Buckley-nak és családjának (sógora volt L. Brent Bozell, aki Molnár Tamással együtt alapította meg a *Triumphot*) döntő szerepe volt ebben a folyamatban. Buckley fórumán oly komoly szerzők is megszólaltak, mint John Dos Passos, John Lukacs (Lukács János), Thomas Molnar (Molnár Tamás), Jacques Barzun, Peter L. Berger, Allan Bloom, Milton Friedman, Willmoore Kendall, Russell Kirk, Irving Kristol, Erik von Kuehnelt-Leddihn, Alasdair MacIntyre, Harvey C. Mansfield, Thomas Szasz (Szász Tamás István), Richard M. Weaver, vagy Frederick Wilhelmsen. Maga Buckley csak ritkán merészkedett az elvi kifejtés mezejére, de akkor egyértelműen fogalmazott: „Szabadság, rend, közösség, és igazságosság a technológia korában: ez a politikai konzervativizmus kortárs feladata”. (Buckley, 1968, 224)

A Russell Kirk által alapított s kezdetben általa is szerkesztett *Modern Age* csak azért kerül a jelen áttekintés végére, mert az eddig említett, a komoly konzervatív közéleti esszének helyet adó fórumok közül a legkésőbb, 1957-ben jött létre. Az alapító személyének megfelelően ez a fórum a minőségi esszét kívánta előtérbe helyezni az aktuális politikai témákkal szemben. Ezzel a régi konzervativizmus humanisztikus hagyományait folytatta, de például Babbittól eltérően a vallási elemet erősebben hangsúlyozta, és Santayanától eltérően a filozófiában elsősorban a metafizikait kereste; s a *Review of Politics*től eltérően nem lépett át a specializált részletkutatások orgánumainak a sorába. A *Modern Age* általános-humanista irányzata egyben a hagyományos konzervativizmushoz kapcsolja; noha Kirk, az újabb konzervativizmust illető kritikája ellenére, munkáiban helyet biztosított olyan szerzőknek is, mint a neokonzervativizmus megalapítójának számító Irving Kristol (lásd Kirk 1982, 627 skk.) A fórum egyik érdekessége, hogy nem egyszerűen a brit és az amerikai, hanem egyáltalán a nemzetközi konzervativizmus szócsöve kívánt lenni. Ennek köszönhető olyan szerzők publikációja itt, mint számos európai szerző mellett Molnár Tamás vagy Lukács János.<sup>23</sup>

### 3. A konzervatív közéleti esszé nagy témái az Egyesült Államokban

Az eddigiekből kiviláglott, hogy nagyjából milyen témakörön belül mozognak a konzervatív esszé produktumai. A műfajt az akadémikus filozófiai mű, a napi publicisztikára alkalmazott elvi álláspont, illetve a specifikus tanulmány vonala határoolja. A konzervatív esszé a bevezetőben jelzett műfaji felosztásban az esszé (kisesszé, nagyesszé) körében helyezhető el. Másrészt megtörténik a határátlépés, vagyis a konzervatív közéleti esszé válhat filozofikussá (de nem válhat akadémikus filozófiai művé), válhat közéletivé (de nem mehet át napi publicisztikába), illetve tartalmazhat részletes elemzéseket (de ezek aránya csekély marad). Ennek megfelelően a konzervatív közéleti esszé legátfogóbb témái a történelem-, a

<sup>23</sup> A *Modern Age* egyes publikációi alaposan tanulmányozhatók egyrészt az erre a célra létrehozott archívumban (<http://www.firstprinciplesjournal.com/journal/index.aspx?journal=MA>), másrészt a Russell Kirk Center honlapján (<http://www.kirkcenter.org/>)

politika-, illetve a vallásfilozófia körébe tartoznak, ám a felvetett kérdések nem rendszeres, hanem esszézerű kifejtését kínálják. Konkrétabb témái a fentebb már felsoroltak, amelyek néhány fontos vonatkozásával alább foglalkozom. Végül a közéleti esszé tartalmazhat utalásokat konkrét történeti-politikai fejleményekre, de ezek legfeljebb csupán kiindulópontul szolgálnak az általános érvényű mondandó esszéisztikus kifejtéséhez.

A konzervatív közéleti esszé csak ritkán vet fel olyan kérdéseket, mint a történelem mibenléte vagy az élet értelme, de a *történelem* adott összefüggését fontosnak tekinti és az élet értelmére adott történelmi válaszoknak tudatában van. Csak ritkán veti fel a metafizika végső kérdéseit, de a *metafizikai kérdések* – Isten léte, az élet értelme, a végső értékek – tisztázását fontosnak tartja. Ezen belül az a műfaj lehetővé teszi a *közösség*, a *politikum* alapkérdéseinek a kifejtését, de ezt mindenkor egy konkrét összefüggésben végzi el. A legfontosabb témák a most említett három kör – a történelem, a metafizika, a közösség – konkrét régióiban kerülnek előtérbe. Hasonlóképpen, a módszertani kérdések tisztázása sem a közéleti esszé feladata, de a konzervatív esszé legalábbis burkoltan választ ad a módszer kérdésre, vagyis a történeti szemlélet, az értékelvű megközelítés, a lét és ezen belül az emberi élet végső értelmessége fenntartásának, olykor kifejtésének formájában. Mindebben a „konzervatív” jelző a történelmi folytonosság fontosságát jelenti, az örök értékek elismerését, a hagyományos felfogások legalábbis módosított formáinak igenlését. Illetve – amennyiben a történeti események jelentőségét elismeri, mint amilyen például 1945 „mint nulla év” (Lukács János) –, mégis értelmes összefüggést lát a korábbiak és a későbbiek között akképpen, hogy „a korábbi” értelmessége nem kérdőjeleződik meg és „a későbbi” jelentősége sem veszít a jelentőségéből. Végül a konzervatív közéleti esszé igyekszik azonosítani a történeti rossz formáit, amelyekben az emberiség számára követhetetlen fejlemények jelennek meg morális, politikai, vagy filozófiai értelemben.

Ezen a ponton helyénvaló felidézni Kirk „tíz ismérvét”, amelyek szerinte a konzervativizmust azonosítják:<sup>24</sup>

1. Az embert és a nemzeteket morális törvények irányítják, amelyek végső forrása Isten.
2. A magascivilizációk jellemzője a sokféleség és a változatosság.
3. Az igazságosság azt jelenti, hogy mindenki rendelkezhet azzal, ami jár neki természete, moralitása, munkája, és teljesítménye szerint.
4. Szabadság és tulajdon elválaszthatatlanok. A gazdasági egyenlősítés nem jelent gazdasági haladást.
5. A hatalom veszélyt hordoz, ezért a hatalomnak azon formája optimális, amelyet ellensúlyoz a jogrend, az alkotmány, és a szokások világa.
6. A múlt a bölcsesség tárháza.
7. A mai társadalomnak szükséges van az igazi közösségre, amely nem azonos a kollektivizmussal.
8. Amerika úgy látja, hogy példával kell szolgálnia a világ népei számára, de a világot mégsem formálhatja a maga hasonlatosságára.
9. Az ember nem tehető tökéletessé, de az intézmények és a társadalom sem.

---

<sup>24</sup> A „tíz ismerv” részletesebb változata a „hat kánonnak” (lásd Russello 2004).

10. A változás és az átalakítás nem azonos: a morális és politikai változás romboló lehet, a közösségek, mint az ember maga, lassú átalakításra szorulnak. (Kirk 1957)<sup>25</sup>

Ezek az ismérvek egyben a konzervatív közéleti esszé nagy témáival szolgálnak.<sup>26</sup> Az első a konzervatív esszé metafizikai dimenziója, amelyre nézve a sok lehetséges példa közül Santayana említhető. Santayana hitt egy végső, értelmes, de kikutathatatlan rendező elvben, filozófiájában azonban a pragmatizmus követője volt. Ez nem akadályozta meg abban, hogy mélyen utánagondoljon a vallás és erkölcs kérdéseinek, s a rá jellemzően emelkedett, szellemes stílusban fejtse ki mondandóját. A vallás számára is fontos, mint szimbólum, hasonlat, allegória; s az Isten létét tekintve egyszerre szkeptikus és mégis megőrzi a misztériumot. (Santayana 1931, különösen 4, 15, 35, 54, 62; lásd még Santayana 2009) A témához kapcsolódó másik gondolkodó Ortega y Gasset, aki például a gondolkodás elkerülhetetlen metafizikai nyitottságát hangsúlyozza a Gödel-teoréma alapján. (Ortega 1958)

A második ismerv kapcsolán Eric Voegelin neve kívánczik ide. Voegelin ritkán írt közéleti esszét.<sup>27</sup> Ám életműve oly mértékben meghatározó, hogy az amerikai konzervatív gondolkodás elméleti-filozófiai megalapozójának számít. Átfogó gondolkodása erre predesztinálja; s elsősorban a történelmi és metafizikai kérdések terén. Voegelin a konzervatív mozgalmon belüli befolyása miatt kulcsszereplő; s rövidebb írásai közül például az *Eternal Being in Time* nagyesszé jellegű áttekintése az öröklét és idő, a történelem és a történelem célja nagy kérdéseinek. (Voegelin 1978, 116-143. Ehhez lásd még Sandoz 1969, 152-168) Említsük meg Christopher Dawson is, aki a közéleti esszé konzervatív történelemértelmezésének egyik legjelentősebb képviselője; noha brit, az USA-ban is jelentős befolyással bír. (Lásd Dawson 2008; valamint Dawson 1932)

A harmadik ismervvel kapcsolatban magyarul az „érdem” kifejezés juthat eszünkbe, s az ennek megfelelő társadalmi rend, amelyet Babbitt összeköt a választékosság, a morális nevelés, a szilárd elvek képviselésével. Babbitt elitizmusa ugyanúgy a szocialisztikus tömegember arroganciája ellen irányul, mint Irving Kristol morális kapitalizmus-felfogása, amelyben a vallás már nem korlátozható a magánügy körére, hanem elismerésre tart számot mint az egyéni és közkereskedelmi forrása, s különösen mint a liberalizmus nihilizmusának az ellenpólusa. (Kristol 1978) Az érdem elismerése szükségképpen hierarchiát hoz létre, a kiváló jutalmazását és a talmi megvetését. Ám ahhoz, hogy ez ne egy torz barbárság látszatrendjét eredményezze, szükséges az érték, a valóság autoritásának a helyreállítására. Ez utóbbi a központi témája oly alkotóknak, mint Yves Simon (Simon 2004) vagy Robert Nisbet. (Nisbet 1975)

A tulajdon és szabadság szerves összekapcsolása nem egyszerűen gazdaságfilozófiai kérdés, amelyről von Mises, von Hayek vagy Milton Friedman szólt változatos módokon. A termelési és kereskedelmi szabadság alapja és kerete a magántulajdon, amit a kollektívizmus, különösen a marxizmus megszüntet s ezzel gazdaságilag-társadalmilag kudarcra ítelt. A gazdasági megfontolások azonban túlmutatnak önmagukon egy mélyebb kapcsolatra, amely az ember személyes önállósága és szabad akarata között fennáll. Az akarat szabadság az ember sajátos jegye, aminek közvetlen megnyilvánulása a rendelkezés önmaga felett, illetve

<sup>25</sup> Az ismérvek a fent felsorolt konzervatív témák általános keretként foghatók fel. A két felsorolás egyesítése egy, a jelenleginél sokkal bővebb, a konzervativizmus eszmevilágát rendszeresen feldolgozó munkában lehetséges.

<sup>26</sup> Legalábbis az USA közegében. Mert Mannheim Károly ezektől némileg eltérő ismérvekről szól, lásd Mannheim 1971 [1925], 175-6.

<sup>27</sup> A kevés esetek egyike: Voegelin 1973.

mindafelett, ami a személyhez tartozik. A tulajdon nem egyszerűen az ingó vagy az ingatlan vagyon, még csak nem is a saját testünk feletti rendelkezés, hanem a szabad döntés logikailag szükségszerű velejárója. E kapcsolat kifejeződése a saját test feletti rendelkezés, a vagyon birtoklása és szabad felhasználása, végül egy olyan közösség szükségszerűsége, amelyben a szabadság és a tulajdon kapcsolata elvitathatatlan. A tulajdon, mint egyik találó esszéjében Paul Elmer More (1864-1937) Rousseau kapcsán kifejti, valóban a civilizáció alapja; ha ezt elvitatjuk, az a barbársághoz való visszatérés, ami lényegében meg is történt a francia forradalom következményeiben, ahogyan ezt Alexander Hamilton sokkoló szavakkal leírja a forradalomról szóló beszámolójában (Hamilton in Kirk, 78 skk.) More elvi szinten mutat rá a szabadság és tulajdon egyik legalapvetőbb, a konkrét történeti eseményekben igazolt kapcsolatára: „Ha a tulajdon biztonságban van, valaminő cél eszközeként szolgálhat; ha azonban bizonytalan, öncéllá válik”. (More 1915, 48)

Az autoritás központi témája a konzervatív közéleti esszének, miként Simon vagy Nisbet is mutatja. A jogszerűség, a rendezettség, a hatalmi koncentráció megakadályozása ugyancsak jelentős témák. A hatalmi koncentráció az egyéni szabadság korlátozására mutat; ezért a hagyomány, a természeti és pozitív jog, illetve a kormányzat hatalmi szerkezetének kellő kialakulása szükségesek az egyéni szabadság, ugyanakkor a rend védelméhez is. Itt egyfelől a rend szükségességéről van szó, ami Voegelin, Kirk, Simon és mások egyik központi témája; másrészt a rend szerkezetéről, ami a gazdaságtörténeiszeken túlmenően a totalitarizmus-kritikusok fókuszja. Voegelin vagy Hannah Arendt jól ismert képviselői ez utóbbinak, ám Carl Joachim Friedrich (1901-1984) német-amerikai alkotmánytörténész, jogász és filozófus neve ritkábban fordul elő; noha munkássága mély hatást gyakorolt az amerikai konzervativizmusra. Központi tétele a kormány, az állam mindenhatóságának korlátozása. Habár az állam az ember megjavítására irányul, nincs garancia arra, hogy *maguk* e törekvés kivitelezői már valóban megjavultak. Ezért elkerülhetetlen, hogy az állam mindenhatóságát belső, független mozzanatok korlátozzák, illetve a társadalom elismerje oly morális és transzcendens mércék létét, amelyek forrása nem a társadalom, nem az állam, és nem a kormányzat. (Friedrich in McAdams 2007, 55 skk.)

A konzervatív esszé további alaptémája a hagyomány, a múlt „mint a bölcsesség tárháza”, amely a fentiekben vázolt – egyébként az egyes szerzőknél különbözőképpen elgondolt – hozzáállás meghatározó eleme. A hagyomány előtérbe helyezi a vallás, ezen belül a transzcendencia kiemelt fontosságát (John Henry Newman), a hagyomány mint organikus folyamat felfogását (Michael Oakeshott), s nem utolsósorban a társadalom mint közösség jelentőségét. Ez utóbbi a libertarianizmus egyes irányzataival, különösen az államellenes-anarchista törekvésekkel élesen ellentétes. Olyan liberális felfogású személyek, mint Wilhelm Röpké (1899-1966), mindig is hangsúlyozták a szabadságon alapuló, korlátozott kormányzatot fenntartó közösség etikai jellegét, a közös vallási-erkölcsi háló meglétének a fontosságát. Röpké szerint „Az önuralom, az igazságosság, a becsületesség, a tisztesség, lovagiasság, a közösségi szellem, az emberi méltóság tisztelete, szilárd erkölcsi normák mind olyan tényezők, amelyekkel az embernek rendelkeznie kell, mielőtt kilép a piacra és versengeni kezd másokkal. Ezek e támasztékok révén előzhető meg, hogy a piac és a szabad verseny ne fajuljon el. Forrásaik a család, az egyház, az igazi közösség, a hagyomány”.

(Röpke 1960, 125)<sup>28</sup> Csak kevés olyan tradicionalista volt, akik – mint Molnár Tamás – a hagyomány mindent felülíró erejében bíztak; jellemzőbb a hagyománynak mint folytonosságnak a hangsúlyozása, ahogyan ezt Oakeshott kifejti (Oakeshott 1991, 407 skk.) Amerika hivatása ennek a kiegyensúlyozott, társadalmi-civilizációs rendnek a terjesztése a világban, nem erőszakos, hanem kulturális eszközökkel, mint Kirk hangsúlyozza *The Roots of American Order* c. könyvében (mely második főművének tekinthető). A dinamikusság, az organikusság az ember jobbitásának valódi eszköze, ám ez nem jelentheti az utópisztikus felfogás elfogadását az ember evilági tökéletesíthetőségéről – intézményeit is ideértve, mint mások mellett Jacques Maritain kifejti. (McAdams 2007, 29-44)

A konzervatív esszé további, nem kis jelentőségű témáit illetően két munkát említek. Gregory Wolfe, aki azóta a keresztény humanista esszéirodalom egyik legfontosabb képviselőjévé emelkedett, első könyvében (Wolfe 1987) az amerikai konzervativizmus reneszánszának alapos áttekintését nyújtja mind bibliográfiailag, mind tematikusan. Az általa felsorolt, a konzervativizmusra jellemző témák között olyanokat találunk, mint a liberalizmus konzervatív kritikája (Wolfe 1987, 29-31), kommunizmus és ideológia (uo., 43-47), közgazdaság (uo., 53-63), bűn és büntetés (uo., 73-75), hit és szabadság (uo., 83-91), a média (uo., 95-99), vagy a revizionizmus (uo., 99-107). Minden esetben a megjelent, vonatkozó művek rövid ismertetése olvasható, illetve a legbefolyásosabb szerzők rövid életrajza.<sup>29</sup>

Phil Valentine kézikönyve könnyed, jó eligazítást nyújt. Szavai jellemzőek: „A konzervatív értékek arra figyelmeztetnek, hogy szabadságjogaink mily fontosak és mily határozottan kell kiállnunk a védelmükben. Arra is figyelmeztetnek, hogy e jogok nem embertől, hanem Istentől valók. De akinek sok jutott, az sokkal is tartozik: mi vagyunk a remény örök lángjának őrizői. Feladatunk, szent kötelességünk, hogy azon legyünk: ez a láng soha nem aludjon ki”. (Valentine2003, 430) Úgy látjuk, hogy az amerikai konzervatív esszé kibontakozásától kezdve az itt megfogalmazott feladatot teljesíti sokféle képpen, sokféle stílusban és tartalommal, belső vitáktól és feszültségektől nem mentesen, de mindent összevéve mégis felismerhető egységességgel.

#### 4. Kitekintés és értékelés

Az Egyesült Államok-beli konzervatív közéleti esszé kibontakozása, felívelése, a közéletre és a politikára gyakorolt hatása, illetve – egyes esetekben – önálló filozófiai és szépirodalmi értéke fontos kutatási területnek bizonyul. Jelen összefoglalóban e kutatási területet vázoltam fel a témák, fórumok, és egyes személyiségek felfogásai alapján. A kiemelkedő alkotók önálló kutatási munkát igényelnek, mint amilyen More, Babbitt, Santayana, T. S. Eliot vagy Russell Kirk. A munka e szerzők esetében a filozófiai háttérre, az elméleti jelentőségre, a közéleti, morális vagy politikai hatásra, illetve a szépirodalmi értékre fókuszálhat. E szempontokat alkalmazva feltehetjük a kérdést: milyen jelentőséggel bír a konzervatív közéleti esszé eddig áttekintett története?

*Filozófiailag* létrehozta a konzervativizmus egységes képét, ismerveket határozott meg azonosítására, és elindította a vonatkozó elméleti vitákat. Ezek eredményeképpen ma már a konzervativizmus több ágáról lehet beszélni, de egyben megállapítható, hogy olyan kulturális

<sup>28</sup> Röpke megjelent az amerikai közéleti publicisztika fórumain is, lásd pl. Röpke 1959.

<sup>29</sup> Molnár Tamás rövid életrajza szerint Molnár felfogása „a tomista, tradicionalista világfelfogásban gyökerezik” (Wolfe 1987, 169). Ez azonban csak részben igaz, mert Molnár nem számíthat tomista gondolkodónak.

súllyal bír, amilyen egy évszázaddal korábban még ismeretlen volt. Az ide tartozó szerzők egy része jelentékeny elméleti-filozófiai életművet hozott létre; elég, ha csak Voegelinre, Straussra, vagy Kekesre gondolunk. Kekes a konzervatív *filozófiai* esszé kiemelkedő alakja, aki a napi publicisztikában nem vett részt, de elmélyült munkáiban a libertariánus konzervativizmus egyik legpontosabban érvelő alakja. Érdemes felfigyelni az európai bevándorlók jelentőségére ebben a körben, hiszen Kirk mellett nem jelentkezett olyan önálló arcélű amerikai alkotó, aki például Strausszal felveheti a versenyt befolyásban, elméleti kidolgozottságban. Másrészt elindult a szakfilozófiai kutatások egész sora, amelyek a tágan vett konzervativizmus amerikai mivoltát vizsgálják. (Lásd ehhez Buckley 1988; Nash 2009; Kekes 1998; Zuckert 2011; Mezei 2013)

*A közéleti és egyben morális hatás* a konzervatív öntudat robbanásszerű kifejlődésében jelentkezik Kirk 1953-as könyve után. Látnunk kell, hogy ebben a mozgalomban kevesen voltak a filozófiai elmélyültségre, de annál többen a morális hatásra törekvők. A kivételek között tarthatjuk számon mások mellett Willmoore Kendallt (1909-1968), Molnár Tamást (1921-2010). Ők inkább eszmetörténészek, akik gondolataikat – néhány monográfián túl – leginkább a kis- vagy nagyesszé műfajában fejtették ki. Kendall és Molnár rokon helyzetűnek ítéelhetők: mindkettő hajlott az éles fogalmazásra és a végletekig ragaszkodott saját felfogásához, ami mindkét esetben némi elszigetelődést eredményezett. (Nash 1996, 251 sk., Nash 2009, 60-72; Mezei 2012 és 2013) Ez a jelenség azonban nem tekinthető ritkának sem az Egyesült Államok értelmiségi világában, sem a konzervatív mozgalomban. Míg egy-egy szervező körül komoly kapcsolatrendszer alakul ki, az egyes alkotók (akár csak a nagy fizikai távolságok miatt is) emberileg, de szellemileg is sokszor elszigeteltek maradnak.

A konzervatív mozgalom *politikai* hatása lassan érlelődött meg, de amikor kifejlődhetett, ereje átütővé, világtörténelmi jelentőségűvé vált. E fejleményben nem szabad lebecsülni a politikai és katonai stratégiákat, mint amilyen az ugyancsak honi származású Stefan Possony (1913-1995) volt, a Strategic Defence Initiative („csillagháború”) egyik kidolgozója.<sup>30</sup> A konzervatív mozgalom önnön sajátosságai arra predesztinálták, hogy általa megnyerhető legyen a hidegháború. Különösen az eszmei tartalom, a mozgósító erő, a vallási forrás alkották a konzervativizmus alkalmazhatóságát; talán az „ideológia” kifejezés sem lenne itt túlzás, de „cantról” mindenképp beszélhetünk azok esetében, akik felismerték a konzervativizmus politikai energiaforrását. A „neokonzervativizmus”, főképpen egyes politikai képviselői esetében, már az ideologizált konzervativizmust jeleníti meg, amelyben az eredeti elveket skrupulózus nélkül vetik alá vélt hatalmi érdekeknek. Ezzel együtt a konzervativizmus politikai hatása ma is jelentős; s noha a jelen helyzetben apálya van ennek hatásnak, az amerikai társadalom, gazdaság és politika ismeretében ezt nem tekinthetjük a történet végének. (Lásd Kristol 1995)

A filozófiai, közéleti-morális, és politikai hatás egységesen jelenik meg a *The Review of Politics* hasábjain a II. világháborút követően. Mint fentebb már bemutattam, e folyóirat történetében és írásaiban, szerzői összetételében finoman kombinálta a konzervatív, vallási-keresztény, illetve a liberális hatásokat, valamint a közérthető politikai publicisztikát és a szakmai-technikai analízist. Ennek az egyesítő törekvésnek a kiváló képviselője A. James McAdams, a folyóirat szerkesztője, aki a *Review* korai történetét külön munkában dolgozta fel

---

<sup>30</sup> Korai munkájához lásd: Weyl—Possony 1963.

(McAdams 2007). Ami a *Review* hasábjain csak kevésbé juthatott szóhoz – bár Kirk is publikált itt –, az a közéleti esszé szépirodalmi jellege, amely oly megragadóan jelenik meg egy Santayana, egy Babbitt, s nem utolsósorban Russell Kirk írásaiban. Kirk a szépirodalmat nemcsak gyakorolta (sikeres detektívregények formájában is), hanem elméletileg is feldolgozta: neki köszönhetjük az egyik legjobban megírt T. S. Eliot-monográfiát, amely ugyan főképpen az író szépirodalmi művére összpontosít, de kitér megtérésére, kereszténységére, társadalmi-közéleti esszéire is. (Kirk 1974)

Ami a magyar származásúak szerepét illeti az amerikai konzervatív esszé kialakulásában, leszögezhetjük, hogy jelentőségük szembeszökő. A legismertebb személy kétségkívül Molnár Tamás, akire visszatérően utaltam a jelen áttekintésben. Molnár gyakran szerepelt az említett fórumokon (különösen a *National Review*-ban, a *Modern Age*-ben); s noha nem tekintették mondjuk Eric Voegelinhez mérhető, jelentős eszmetörténésznek, a most vázolt keretben kétségkívül a jelentékeny szerzők közé tartozik. A második legismertebb személy, Molnár gyakori szerzőtársa különböző fórumokon Lukács János, aki történészként világhírré tett szert. Rajtuk kívül említendőek azok a személyek is, akik nem jelentek meg közéleti esszékkel, de *róluk* gyakran esett szó konzervatív körökben, mint például Polányi Mihály vagy Kékes János; ide tartozik a libertariánusnak tekinthető Tibor R. Machan (Machán Tibor Richárd) is. Egészen más iskolához sorolható a kiemelkedő Jáki Szaniszló (1924-2009), aki előfordult Russell Kirk köreiből, és noha kora egyik vezető tudománytörténésze volt, közéleti esszékben is kifejezte magát. A *Modern Age* hasábjain, miként másutt is, Habsburg Ottó gyakran feltűnt írásaival. A pszichológus Csíkszentmihályi Mihály egy időben rendszeresen írt közéleti, ismertető esszét. Stefan Denis Kertész (Kertész István Dénes, 1904-1986)<sup>31</sup> a *Review of Politics* és számos diplomáciai tárgyú könyv szerzője volt. Menczer Béla, John Z. Levay (Lévay János Zoltán), Lengyel Alfonz a *Modern Age* és más fórumok lapjain szerepeltek több alkalommal. A sor még folytatható; a rendszerváltást követően további személyeket lehetne említeni, akik közül azonban még senki sem tett szert a most említettekéhez hasonló befolyásra és ismertségre. Hiszen az említettek munkássága egy kivételes történelmi folyamat közegében bontakozott ki.

A mai hazai közéletben ritka a filozófiailag megalapozott, elméletileg strukturált, morálisan egyértelmű és politikailag konstruktív közéleti publicisztika.<sup>32</sup> A konzervatív közéleti publicisztika sem kivétel, noha itt már elindultak oly kedvező folyamatok, amelyeknek nem szabad megtorpanniuk. Az amerikai konzervatív közéleti publicisztika hagyományának ismerete abban segít, hogy felismerjük az efféle tevékenység elvi és gyakorlati fontosságát. Nem a zsurnalizmusról beszélek, hanem a komoly, elmélyült, strukturált, eszmeileg rendezett, de az aktuális kérdések fő pontjait sem megkerülő

---

<sup>31</sup> Kertész hagyatéka példás rendben a University of Notre Dame archívumában található és sok érdekes anyagot rejt a hidegháború diplomáciatörténetére nézve. Különösen érdekes a *Diplomacy in a Whirlpool – Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia* c. munkája.

<sup>32</sup> Nem térek ki a hazai politikai publicisztika eszmeileg nehezen azonosítható, bár kétségkívül elég befolyásos vonulatára. Ez a vonulat, amelyet jobb híján a poszt-kommunista vagy poszt-szocialista jelzővel illehetünk, a leghomályosabb képet a filozófiai alapok, az elvszerűség körében mutatja. A befolyásos szerzők egyfelől változtatják deklarált filozófiai elveiket, másfelől híján vannak az egységes morális felfogásnak: fluktuálnak a szélsőséges libertarianizmus, a kollektivistá marxizmus, a vallási tradicionalizmus, illetve az anarchizmus egyes formái között. Amiben egyeznek, s a használt jelzők ezt az egységet írják le, az egy bizonyos politikai-hatalmi folytonosság az 1945 után kialakult politikai-gazdasági erőközpontokkal. Ám a minőségi közéleti publicisztika nem beszélheti az erő nyelvét, mert azzal elveszíti minőségi jellegét; az elvi egység, a filozófiai megalapozottság, az elvszerűség, a logikusság, a rendszeresség kiáltóan hiányzik e jelenségek közül, ami a hazai szellemi élet egy részének zavarodottságát fejezi ki.

esszéizmusról—akár szépirodalmi törekvésekkel, akár azok nélkül. Nem lehet feladat az elmúlt évtizedben már formálódó, ígéretesnek tűnő fórumok számba vétele; de egyetlen kötetet, *A dolgok természetét* szeretném itt megemlíteni (G. Fodor Gábor—Lánczi András 2009) E kötetben a hazai konzervatív közéleti esszé fontos képviselőinek egész sora jelent meg. S az itt publikált szerzőkre több-kevesebb joggal éppen a konzervatív közéleti publicisztika említett elvei jellemzők: a logikus, rendszeres, elvszerű és értékközpontú gondolkodás. A felvetett témák átfogják mindazt, amiről gondolkodni, szólni érdemes ebben a perspektívában. Miképpen Lánczi András *Konzervatív kiáltványa* 2002-ben vízváltásznak bizonyult – és megtermékenyítette a konzervatív eszmélődést –, ez a gyűjteményes kötet ugyancsak határhőnek látszik az elmúlt évek szemszögéből. Olyan folyamat kibontakozásának lehetünk itt tanúi, amely az Egyesült Államokban a legkomolyabb kulturális eredményre vezetett a „Reagan-forradalom” időszakában. A hazai jelenség, a tengerentúlitól eltérő körülmények között és részben más premisszákból kiindulva, de szerkezetében mégis hasonló módon jelöli meg a kortárs eszmélődés és írás azon vonalát, amely egyszerre kíván filozófiailag megalapozott, elméletileg kidolgozott, morálisan és politikailag hatékony lenni – olykor akár a szépirodalom dimenzióját sem nélkülözve.